

HAREMDEN ÇARŞIYA: MORALI BEŞİR AĞA’NIN AVRUPA TÜCCARIYLA EKONOMİK İLİŞKİLERİ VE 18. YÜZYIL İSTANBUL’UNDA LÜKS TÜKETİM

 <https://doi.org/10.53718/gttad.1733927>

 MERVE KARAKULAK*

ÖZ

Osmanlı sarayı, 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan bürokratikleşme ve kalemiyenin yükseliş sürecinde hizip çatışmalarının merkezi durumuna geldi. Padişahın siyasi nüfuzu sembolik hale geldikçe artan bürokratik âdem-i merkezi ortamda saray ağaları bir güç odağına dönüştü. Osmanlı haremının idarecisi Dârüssaâde Ağalığı, kalemiyenin karşısında merkezi bir figür olarak belirmeye başladı. Haremeyn Evkafı’nın nazırlığını üstlenen Dârüssaâde Ağaları hem azil ve tayinlerde oynadıkları rollerle hem de evkaf nazırlığı sayesinde büyük miktarda serveti kontrol etmeye başladı. 18. yüzyıl itibarıyla kontrol ettikleri servet, Osmanlı Devleti’nin uluslararası ticaretinin konusu haline geldi. 18. yüzyılda Darüsaade Ağaları’nın etki alanı saray surlarının dışına uzanarak İstanbul’daki ticaret merkezlerine kadar ulaştı. Konak inşaatı, mefruşat, mücevherat alımı, Avrupai türde dokuma ve ev eşyası tedarikine büyük harcamalar yapan Darüsaade Ağaları, Avrupalı tüccarları ve İstanbul sermaye piyasasını kontrol altında tutan sarrafların başlıca müşterisi oldu. Darüsaade Ağaları silsilesinde bilhassa mücevharat ve Avrupa emtiasına düşkünlüğü ile bilinen Sultan I. Mahmud döneminde görev yapan Dârüssaâde Ağası Morali Beşir Ağa, bir bakıma İstanbul’daki Avrupalı modanın taşıyıcılığını üstlendi. Bu çalışmada Morali Beşir Ağa ve kapı halkından hazinedarı, kâtibî ve sarrafının siyaseten katlinden sonra düzenlenen 23 Temmuz 1752 (11 Ramazan 1165) tarihli, doğrudan Morali Beşir Ağa’nın İstanbul esnafı, sarraflar ve Avrupalı tüccarlarla borç-alacak ilişkisini konu edinen muhalledat kaydı üzerinden, Avrupalı diplomatlarla ve tacirlerle münasebetleri ele alınacaktır. Bu bakımdan çalışma, Morali Beşir Ağa’nın ticari bağlantıları ve sarraflarla ilişkilerini, İstanbul’daki saray elitlerinin lüks tüketim alışkanlıklarını aydınlatarak türde veriler sunmaktadır. Çalışmada XVIII. yüzyılda saray çevresinin değişen tüketim alışkanlıklarının ve servetin konsolidasyon ve dağıtım süreçlerinin Morali Beşir Ağa’nın muhalledatı üzerinden değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: 18. Yüzyıl, Dârüssaâde Ağaları, Morali Beşir Ağa, Lüks Tüketim, Avrupa Tüccarları.

FROM THE HAREM TO THE MARKETPLACE: MORALI BEŞİR AĞA’S ECONOMIC RELATIONS WITH EUROPEAN MERCHANTS AND LUXURY CONSUMPTION IN 18TH-CENTURY ISTANBUL

ABSTRACT

Beginning in the second half of the 17th century, the Ottoman palace became the center of factional conflict amid the bureaucratization of the empire and the rise of the scribal class. As the political authority of the sultan became increasingly symbolic, palace eunuchs emerged as powerful actors within the expanding bureaucratic decentralization. In this context, the Chief Black Eunuch, who was responsible for managing the imperial harem, began to assert himself as a central figure in opposition to the scribal elite. By assuming control over the administration of the the Haremeyn Endowments, the Chief Black Eunuchs not only gained influence in matters of appointment and dismissal but also came to control vast wealth through their role as stewards of these endowments. By the 18th century, the wealth they oversaw became integrated into the dynamics of international trade. The influence of the Chief Black Eunuchs extended beyond the palace walls and reached into Istanbul’s commercial centers. These figures became major consumers of urban goods, investing heavily in mansion

* Dr., Ankara/TÜRKİYE, E-Posta: merveuzun90@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2309-8648.

HAREMDEN ÇARŞIYA: MORALI BEŞİR AĞA’NIN AVRUPA TÛCCARIYLA EKONOMİK İLİŞKİLERİ VE 18. YÛZYIL İSTANBUL’UNDA LÛKS TÛKETİM

construction, furnishings, jewelry, and imported European textiles and household items. As such, they emerged as prominent clients of European merchants and the moneychangers (*sarrafs*) who controlled the capital markets of Istanbul. Among these eunuchs, Moralı Beşir Ağa—who served during the reign of Sultan Mahmud I and was particularly known for his fondness for European luxury goods and jewelry—played a prominent role in transmitting European fashion to the Ottoman court. This study examines the commercial ties and financial transactions of Moralı Beşir Ağa, focusing specifically on an estate inventory (*muhallefât*) dated July 23, 1752 (11 Ramadan 1165), prepared following his execution and that of his entourage, including his treasurer (*hazinedar*), secretary (*kâtib*), and moneychanger (*sarrafa*). The document provides detailed insight into his debt and credit relations with local artisans, moneychangers, and European merchants in Istanbul. This study thus offers valuable data on Moralı Beşir Ağa’s commercial networks and relationships with moneychangers, shedding light on the luxury consumption patterns of the palace elite in 18th-century Istanbul. Through the lens of his estate records, the changing consumption habits of the Ottoman court, as well as the mechanisms of wealth accumulation and redistribution, are analyzed within the broader socio-economic dynamics of the period.

Keywords: 18th Century, Dârüssaâde Ağaları, Moralı Beşir Ağa, Luxury Consumption, European Merchants.

GİRİŞ

18. yüzyıl Avrupa merkezli bir bakış açısıyla ‘tüketim devrimi’nin başlangıç noktasıdır. Bu dönemde, Avrupa’da üretim, dağıtım ve tüketim kalıpları, maddi hayat, geniş toplumsal, ekonomik ve kültürel dönüşümlerle, daha genel bir tanımlama olarak burjuva toplumunun ortaya çıkmasıyla temelden yeniden yapılandırıldı. Sömürgeci genişlemeyle desteklenen küresel ticaret ağlarının yükselişi şeker, çay, kahve, tütün ve baskılı pamuklar gibi çeşitli malları Avrupa pazarlarına dahil etmekle kalmadı, bir zamanlar egzotik lüksler olan bu mallar, giderek günlük hayat rutinlerine yerleşerek ev içi hayatı ve toplumsal ritüelleri değiştirdi.¹ Dolayısıyla tüketici devrimi, yalnızca satın alınan malların hacminde bir artış değil, aynı zamanda kimlik, zevk ve toplumsallaşma biçimlerinin bir ifadesi olarak tüketime yönelik tutumlarda değişim yarattı. Bu dönüşümün merkezinde yeni perakende ve pazarlama uygulamalarının yaygınlaşması vardı. Mağazalar daha uzmanlaşmış ve davetkar hale gelirken, reklamcılık ve basılı kültürdeki yenilikler daha geniş bir kitle arasında yeni arzular yarattı. Kent merkezlerinde, pasajlar ve sergi salonları gibi alanlar gezinmeyi ve karşılaştırmayı kolaylaştırarak tüketim davranışlarını belirledi.² Tüketici devrimi bu yüzyılda yükselen Aydınlanma’nın medeniyet idealleriyle ve değerleriyle geniş bir ortak paydada buluştu. Tüketimin yeni biçimleri toplumsal ve kültürel ayrımı yeniden belirledi, tüketim lüksü diğer taraftan geniş kesimlere yayıldı. Ancak, tüketimin bu genişlemesi aynı zamanda ahlaki çöküş, israf ve geleneksel hiyerarşilerin istikrarsızlaşmasına ve toplumsal huzursuzlukların artmasına yol açtı.³

Batı Avrupa’da maddi kültür unsurlarının ve gündelik hayatın derinden değiştiği, modern tüketim toplumunun biçimlendiği dönem olarak nitelendirilen 18. yüzyıl, Osmanlı çalışmaları çerçevesinde bu bağlamda belli ölçekte değerlendirilmiştir.⁴ Materyal kültürü yahut tüketim kalıplarının değişimi Osmanlı Devleti örneğinde literatürde batılılaşmanın uzantısı olarak dolayısıyla 19. yüzyıla ait bir dönüşüm süreci bağlamında genel itibarıyla irdelenmiştir.⁵ İstanbul’da öncelikle saray seçkinlerinin hayat tarzında, 17. yüzyıldan itibaren lüks dokuma, mücevherat ve saat gibi Avrupa menşeli emtianın yanı sıra gündelik kullanıma yönelik hane eşyalarında dahi ithal ürünlere rağbetin arttığı gözlemlenmektedir.⁶ Osmanlı bağlamında, 18. yüzyılda tüketimde, özellikle İstanbul, İzmir ve Halep gibi şehirlerdeki şehirli seçkinler ve yükselen ayan aileleri arasında

¹ Neil McKendrick, John Brewer, J. H. Plumb, *The Birth of a Consumer Society: The Commercialization of Eighteenth-Century England*, Europa, London 1982, s. 1–3.

² John Brewer and Roy Porter, *Consumption and the World of Goods*, London: Routledge, 1993, s. 202–207.

³ Gregory Clark, *The Consumer Revolution: Turning Point in Human History, or Statistical Artifact?*, SSRN, 2010, s. 1–21.

⁴ Maddi kültür ve tüketim kalıpları bağlamında tereke kayıtlarına dayalı olarak hazırlanan Fatih Bozkurt, *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddi Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya 2011, çalışma metodolojik bakımdan model sunmaktadır. Fatma Müge Göçek, *Rise of the Bourgeoisie, Demise of Empire: Ottoman Westernization and Social Change*, New York: Oxford University Press, 1996 kayıtları detaylandırılmamasına rağmen konuya dair erken çalışmalardan biridir. Konuya dair birincil elden kaynaklara dayalı diğer incelemeler ise Tülay Artan, “Terekeler Işığında 18. Yüzyıl Ortasında Eyüp’te Yaşam Tarzı ve Standartlarına Bir Bakış: Orta Halliliğin Aynası”, *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Sosyal Yaşam*, Ed. Tülay Artan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 49–64; Eminegül Karababa, *Origins of a Consumer Culture in an Early Modern Context: Ottoman Bursa*, Bilkent Üniversitesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2006; Christoph K. Neumann, “Birey Olmanın Alameti Olarak Tüketim Kalıpları: 18. Yüzyıl Osmanlı Meta Evreninden Örnek Vakalar”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, 2009, S. 8, s. 7–47.

⁵ Zafer Toprak, *İttihat-Terakki ve Devletçilik: Türkiye’de Ekonomi ve Toplum (1908-1950)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1995; Elizabeth B. Frierson, “Cheap and Easy: The Creation of Consumer Culture in Late Ottoman Society”, Ed. Donald Quataert, *Consumption Studies and the History of the Ottoman Empire 1550-1922*, State University of New York Press, New York 2000, s. 256; Haris Exertoglou, “The Cultural Uses of Consumption: Negotiating Class, Gender and Nation in the Ottoman Urban Centers During the 19th Century”, *International Journal of Middle East Studies*. 35(1), 2003 s. 77–101; Çağlar Keyder, *State and Class in Turkey: A Study of Capitalist Development*, Verso, London 1987.

⁶ Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 67–69.

dikkate değer değişimler görülmüştür.⁷ Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyıldan itibaren Avrupa tüccarına sağladığı ticari imtiyazların genişlemesi, hukuki ve ticari güvence sağlayan ahidname verilen Avrupalı devlet sayısının artması, liman kentlerinde ve İstanbul gibi büyük pazarlarda hem bölgesel lüks mallara hem de Venedik camı, İngiliz kumaşı ve Hollanda Delft seramikleri gibi ithal Avrupa ürünlerine erişimi kolaylaştırmıştır. Ancak Osmanlı tüketiminin dinamikleri Avrupa'dan farklı kurumsal ve sosyal faktörler tarafından şekillendirildi. Saray ve lüks malların dolaşımında ve zevklerin belirlenmesinde merkezi rol oynadı. Bununla birlikte lüks tüketimin de saray çevresi ve yerel seçkinler arasında sınırlı kaldığı ifade edilmelidir. Bu yüzyılda Osmanlı'daki tüketim kültürünün Batı Avrupa'dan bir diğer farkı, basılı reklamların ve tüketici kredilerinin piyasaları genişlettiği Batı Avrupa'nın aksine, Osmanlı ticari alanı ve lüks tüketim araçlarını, on dokuzuncu yüzyıla kadar daha kişiselleştirilmesi ve sarraf aracılığına muhtaç karakterini koruması olmuştur. Bunun yanı sıra Batı Avrupa tüketim devrimi rafine Aydınlanma idealleriyle ilişkili ve onları destekleyici olarak değerlendirilirken Osmanlı tüketim kültürü genellikle İslami uygunluk ve toplumsal hiyerarşi kavramlarıyla çerçevelenmiştir; Avrupai emtia ancak elit hanelerde ev içi sergilemeye dahildi ve bu tutum 18. yüzyılın ilk yarısı boyunca kamuoyundaki ve Osmanlı tarih yazımındaki saray çevrelerinin israf ve lüks düşkünlüğü söylemini beslemiştir. Dolayısıyla Osmanlı toplumu bahsedilen dönemde Batı Avrupa ile eşzamanlı ve aynı anlamda bir "tüketim devrimi" yaşamasa da giderek küresel değişimle iç içe geçen daha geniş bir erken modern maddi kültüre katılmıştır.⁸

Karşılaştırmalı bakış açısı, tüketiciliğin Avrupa merkezci modellerini merkezden uzaklaştırmak gerektiğini göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kendine özgü kurumsal dini gelenekleri tüketim uygulamalarını şekillendirmiştir. Sadelikten uzak ve kamu kaynaklarına dayalı Avrupa ticaret ağı içinde gerçekleşen lüks harcamalar ise geniş kesimlerin tepki ve eleştirisine maruz kalmıştır.⁹ Bu çerçevede içinde Darüsaade Ağası Morali Beşir Ağa'nın muhalefatının bir parçası olan ve onun Avrupalı tüccarlar, konsoloslar, büyükelçiler ve sarrafı Yagob aracılığıyla gerçekleştirdiği piyasa işlemleri, lüks emtia alımı gibi ekonomik faaliyetlerini konu edinen defter, 18. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul piyasasında saray merkezli çevrelerin rağbet ettiği emtianın niteliğini göstermenin yanı sıra hem paylaşılan erken modern eğilimleri hem de doğrusal modernleşmenin basit anlatılarını yansılatan Osmanlı örneğine münhasır özellikleri vurgular.

1. 18. Yüzyılda Bir Daarüssaade Ağası: Morali Beşir Ağa

Osmanlı saray teşkilatı içinde Harem, Dârüssaâde ağaları ile Enderun teşkilatına tabi olan Bâbüssaâde ağalarının denetimindeydi.¹⁰ Bu ağalar tavaşi yani hadım edilmişlerdi.¹¹ Osmanlı sarayındaki hadım ağalar, ak ağalar ve kara ağalar olarak iki ayrı ırktan gelmekteydi.¹² Genel olarak Bâbüssaâde Ağalığı ak ağaların, Dârüssaâde Ağalığı ise kara ağaların uhdesindeydi.¹³ Dârüssaâde Ağalığı haremın hizmet ve muhafazasından sorumlu olduğundan dolayı kendilerine harem ağası ya da kızlar ağası da denilmekteydi.¹⁴

16. yüzyılın sonlarında Bâbüssaâde ağalığı ile Dârüssaâde Ağalığı arasındaki kurumsal ve idari sınırlar kesin biçimde ayrıldı. 1574 yılında tahta çıkan III. Murad, Topkapı Sarayı'nın haremını özel yaşam alanı olarak benimsemişti. Yerleşik bir padişah imajı sergileyen III. Murad, bu yönüyle sarayda bir siyasi boşluk oluşturmuştur. Bu boşluk ise güçlü kadın profillerinin ve onların dış dünya ile bağlantısını sağlayan kara hadım ağalarının saraydaki etkisini önemli ölçüde arttırmıştır.¹⁵ Harem tercihi, III. Murad'ı Enderun'da bulunan erkek haremındaki iç oğlanlarından ve ak ağalardan uzaklaştırdı. Böylece siyasi otoritenin belirleyici mekânı olarak Enderun'un yerini harem almaya başladı. Bu da saraydaki siyasi hiziplerin artık harem içinden oluşmasına neden oldu.

III. Murad'ın kara ağalardan Hâbeşi Mehmed Ağa'yı harem ağalarının başına getirmesi ve 1586 yılında da daha önce Bâbüssaâde Ağaları'nın kontrolünde bulunan Evkaf-ı Haremeyn yani İslam'ın kutsal şehirleri olan

⁷ Eldem, Edhem, "İstanbul: From Imperial to Peripheralized Capital", *The Ottoman City between East and West: Aleppo, Izmir, and Istanbul*, Ed. Edhem Eldem, Daniel Goffman, and Bruce Masters, Cambridge University Press, Cambridge 1999, s. 135-206.

⁸ Suraiya Faroqhi, *Subjects of the Sultan: Culture and Daily Life in the Ottoman Empire*, I.B. Tauris, London, 2005, s. 154-160; Donald Quataert, *Consumption Studies and the History of the Ottoman Empire, 1550-1922: An Introduction*, SUNY Press, Albany 2000, s. 14-18.

⁹ Edhem Eldem, "Pride and Privilege: Luxury Consumption in Ottoman Istanbul in the Eighteenth Century", *Consumption Studies and the History of the Ottoman Empire, 1550-1922: An Introduction*, ed. Donald Quataert, SUNY Press, Albany, 2000, s. 90-94.

¹⁰ Harem-i Hümayun hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Çağatay Uluçay, *Harem II*, TTK, Ankara 2001; Leslie P. Peirce, *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümler ve Kadımlar*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2002.

¹¹ Saraylarda hadım kölelerin kökenleri Asurlara kasar gitmektedir. Doğu ve batı medeniyetlerinde de görülen bu kölelerin Osmanlılara kesin olarak hangi tarihte geldiği bilinmemektedir. Bununla birlikte II. Murad döneminde Rumeli Beylerbeyi olan Hadım Sahabettin Paşa'nın yaşı dolayısıyla hadımların Osmanlı sarayına Çelebi Mehmed döneminde geldiği düşünülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çağatay Uluçay, *Harem*, s. 117.

¹² Hadım köleler, kölelik sistemi içerisinde özel bir seçkin köleler kategorisine mensuplardı. Toplumun en üst sınıfında yer almaları, en iyi eğitim olanaklarına, lüks ve gösterişli kıyafetlere kolay erişimleri onları diğer kölelerden ayrıcalıklı hale getirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Jane Hathaway, *Beşir Ağa: Osmanlı Haremının Baş Hadım Ağası*, çev. Ahmet Fethi Yıldırım, Vakıf Bank Kültür Yay., İstanbul 2021, s. 19.

¹³ Bunlardan ak ağalar uzun zaman Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusuna geçişi sağlayan Bâbüssaâde Kapısı'na nezaret etmekle görevliydi. Bundan ötürü Bâbüssaâde ağaları olarak anılmışlardır. Bkz. Ülkü Altındağ, "Dârüssaâde", *DİA*, C. 9, 1994, s. 1.

¹⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, TTK, Ankara 2014, s. 159.

¹⁵ Gülrü Necipoğlu, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören ve İktidar*, çev. Ruşen Sezer, YKY, İstanbul 2007, s. 213-214.

HAREMDEN ÇARŞIYA: MORALI BEŞİR AĞA'NIN AVRUPA TÜCCARIYLA EKONOMİK İLİŞKİLERİ VE 18. YÜZYIL İSTANBUL'UNDA LÜKS TÜKETİM

Mekke ve Medine'ye tahsis edilen vakıfların nazırlığını kendisine vermesi, Harem'i Bâbüssaâde Ağalığı'ndan ayırarak bağımsız bir makam haline getirdi. Böylece Dârüssaâde Ağalığı makamı fiilen kurulmuş oldu.¹⁶ Bu süreçte Bâbüssaâde Ağaları'nın, silahdar ağaların ve saray ricalinin tamamının Dârüssaâde Ağası'nın emrine girmesi Dârüssaâde Ağalığını sarayın genel idaresinin belirleyici otoritesi hâline getirdi.¹⁷ Padişaha en yakın kişilerden biri olan Dârüssaâde Ağası, 17. ve 18. yüzyıl ortalarına kadar kurduğu ilişki ağlarıyla nüfuz alanını genişleterek etkinliğini iyice arttırdı. Özellikle Hacı Beşir Ağa ve onun halefi Morali Beşir Ağa yönetim kadrolarını belirleyecek derecede güç ve nüfuz sahibi olarak sadrazamlığa kendi adamlarını tayin ettirmişlerdi.¹⁸

1699 Karlofça Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nda diplomasi ve kalemiye mensubu bürokratik zümre dış ilişkilerde ve devlet yönetiminde daha belirleyici bir unsur haline gelmeye başlamıştır. Bu yeni dönemde sadrazamlık makamının niteliğinde de değişimler gözlemlenmeye başlamıştır. Sadrazamlığa imparatorluğun sivil-bürokratik kadrolarından yetişenler seçilmeye başlanmıştır. Bu durum, saray içerisinde geleneksel güç odaklarının dengelerini değiştirmiş, Dârüssaâde Ağaları'nın Enderun'da kendi himayelerinde yetiştirdiği yandaşlarını sadaret makamına taşıma imkânlarını hayli daraltmıştır.¹⁹ 18. yüzyılda sadrazamlar, Dârüssaâde Ağaları'nın doğrudan rakipleri konumuna gelmiştir.²⁰ Her ne kadar sadrazamlık siyasi etkinliğini artırmış olsa da saray içi hiyerarşide Dârüssaâde Ağaları'nın prestiji ve padişaha yakınlıkları devam etmiştir. Nitekim 1720 yılında III. Ahmed'in oğulları için düzenlenen ihtişamlı sünnet şenliklerinde ve 1727-1729 yıllarında yapılan minyatür tasvirlerinde, Dârüssaâde Ağası'nın ve diğer kara ağaların padişaha en yakın figürler olarak betimlenmeleri, bu görevlilerin saray hiyerarşisindeki ayrıcalıklı konumunu açık biçimde ortaya koymaktadır.²¹

18. yüzyılın ilk yarısında, Hacı Beşir Ağa ve Morali Beşir Ağa, Darüssaade Ağalığı makamında elde ettikleri nüfuz ve lüks tüketim düşkünlükleri ile öne çıkmıştır. Hacı Beşir Ağa²², zekâsı ve şahsi yetenekleri doğrultusunda önce Hazinesaraya ağa rütbesine yükselmiş ve sonrasında padişaha yakınlığı sayesinde 1717 yılında Dârüssaâde Ağası olarak görevlendirilmiştir.²³ Hacı Beşir Ağa'nın I. Mahmud ile şehzadelik döneminde tesis etmiş olduğu güven ilişkisi, devlet işlerine doğrudan müdahil olabilmelerini sağlamıştır.²⁴ Hacı Beşir Ağa, III. Ahmed döneminde on üç, I. Mahmud döneminde ise on altı yıl olmak üzere toplam yirmi dokuz yıl Dârüssaâde Ağalığı görevinde bulunarak Osmanlı saray teşkilatında bu makamda en uzun süre kalan isimlerden biri olmuştur.²⁵

Hacı Beşir Ağa'nın vefatının ardından 3 Haziran 1746 yılında Dârüssaâde Ağalığına Mora muhassıllarından Ahmed Paşa'nın kölesi olan bu sebeple "Morali Beşir Ağa" olarak tanınan Beşir Ağa atanmıştır.²⁶ 1730 yılında Sultan I. Mahmud tarafından musâhiblik görevine tayin edilen Morali Beşir Ağa, bir yıl sonra da hazinesaraya şehriyârî makamına yükselmiş; on beş sene bu görevini sürdürdükten sonra 1746 yılında Dârüssaâde Ağalığı gibi Osmanlı bürokrasisinin en üst makamlarından birine ulaşarak saray hiyerarşisindeki yerini almıştır.²⁷ Morali Beşir Ağa'nın da selefi gibi Sultan I. Mahmud üzerinde önemli bir tesiri vardı. Saray hiyerarşisindeki etkisi yalnızca haremın yönetimiyle sınırlı değildi. Devletin en üst düzey kararlarında hatta

¹⁶ Ülkü Altındağ, "Dârüssaâde", s. 1; Jane Hathaway, *Dârüssaâde Ağası Osmanlı Sarayında Afrikalı Bir Güç Odağı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2022, s.79-81.

¹⁷ Dârüssaâde Ağası'nın saraydaki görev ve etkinliğine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Nezihi Turan, "Mahremiyetin Muhafızları Dârüssaâde Ağaları", *Osmanlı Araştırmaları*, C.19, S. 19, İstanbul 1999, s. 135-136.

¹⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 162.

¹⁹ Rifa'at Ali Abou-El-Haj, *Formation of the Modern State: The Ottoman Empire, Sixteenth to Eighteenth Centuries*, Syracuse University Press, Syracuse, 2005, s. 85-90; Virginia H. Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870: An Empire Besieged*, Pearson/Longman, Harlow, 2007, s. 42-47; Ehud R. Toledano, "The Imperial Eunuchs of Istanbul: From Africa to the Heart of Islam", *Middle Eastern Studies*, 20/3, 1984, s. 379-390.

²⁰ Jane Hathaway, *Beşir Ağa: Osmanlı Hareminin Baş Hadım Ağası*, s. 180-181.

²¹ Zeren Tanındı, "Topkapı Sarayı'nın Ağaları ve Kitapları", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 3, 2002, s. 53-54.

²² III. Ahmed devrinde Yapraksız Ali Ağa'nın çırağı olarak Harem-i Hümayun'un hizmetine giren Hacı Beşir Ağa, saray içindeki yükseliş basamaklarını hızla tırmandı ve padişah musahipliği gibi son derece prestijli bir konuma erişti. 1705 yılında saray hazinesaralığı görevine getirilen Beşir Ağa, bir süre sonra dönemin Dârüssaâde Ağası Süleyman Ağa ile birlikte önce Kıbrıs'a, ardından da Mısır'a sürgün edildi. Buradan Hicaz'a gönderilerek Medine-i Münevvere'de bulunan şeyhülharemlik makamına tayin edildi. 1717 yılına gelindiğinde Dârüssaâde Ağası olarak görevlendirildi. Bkz. Ahmed Resmi Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, haz. Ahmet Nezihi Turan, İstanbul 2000, s. 63; Ayrıca bkz. Şem'dânizâde Fındıklılı Süleyman Efendi *Tarihi Mür'î't-Tevârih*, C. 1, haz. Münir Aktepe, İstanbul 1976, s. 123; İzzî Süleyman Efendi, *İzzî Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 119, İstanbul 2019, s. 206-207.

²³ İzzî Süleyman Efendi, *İzzî Tarihi*, s. 206.

²⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 162.

²⁵ Osmanlı saray geleneğinde bir Dârüssaâde Ağası'nın ölene dek görevde kalması oldukça istisnai bir durumdur. Beşir Ağa, bu nadir örneklerden biri olarak tarihe geçmiştir. Genellikle Dârüssaâde ağaları, görev süreleri boyunca padişah değişiklikleri, sadrazamlarla yaşanan çekişmeler, valide sultanın etkisi, haremdeki cariyelele oluşan gerilimler ya da kendi maiyetinden bir görevliyle yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle sessizce görevden alınırdı. Beşir Ağa ise tüm bu potansiyel çatışmaları aşarak görevini ömrünün sonuna kadar sürdürmeyi başarmıştır. Hacı Beşir Ağa hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Jane Hathaway, *Beşir Ağa: Osmanlı Hareminin Baş Hadım Ağası*, s. 34.

²⁶ Ahmed Resmi Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, s. 64; Şem'dânizâde Fındıklılı Süleyman Efendi *Tarihi Mür'î't-Tevârih*, s. 124; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C. 2, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996, s. 371.

²⁷ Ahmed Resmi Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, s. 64.

dönemin sadrazam tayinlerinde dahi etkili olarak padişahın danıştığı ve görüşüne değer verdiği isimlerden biri hâline gelmişti.²⁸

18. yüzyılda saraydaki iktidar dengesinin önemli figürleri haline gelen Dârüssaâde Ağası, İstanbul'un sosyal ve kültürel yaşamında daha görünür ve daha etkili bir konuma erişmiştir. Saray şenliklerinin planlanmasında, icrasında ve organizasyonunda üstlendikleri başat roller sayesinde hem kamusal hayatta daha fazla yer edinmiş hem de temsil ettikleri kurumsal yapıyı yeniden tanımlamıştır.²⁹ Moralı Beşir Ağa'nın da İstanbul'un gündelik hayatına ve siyasi atmosferine doğrudan müdahale edebilecek derecede nüfuz sahibi olması, onu döneminin en dikkat çekici simalarından biri haline getirmiştir. Bu bağlamda devrin önemli kaynaklarından Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin *Mür'i't-Tevârih* adlı eserinde kaydettiği yangın hadisesi dikkatle incelenmesi gereken bir hadisedir. Buna göre, 18. yüzyılın ortalarında İstanbul ardı arkası gelmeyen yangınlara teslim olmuştur.³⁰ 1752 yılında Gedikpaşa'da başlayıp kuvvetli rüzgârın etkisiyle geniş bir alana yayılan bu yangın, Sadrazam Davitdar Mehmed Paşa'nın sarayına kadar ulaşmış ve bürokratik kademelerde ciddi bir krize neden olmuştur. Bu noktada Sadrazam, yangının büyümesinde Yeniçeri Ağası'nın ihmalkâr davrandığını ileri sürmüştür; yangının başlangıçta küçük çaplı olmasına rağmen gerekli müdahalenin yapılmaması sonucu geniş bir felakete dönüştüğünü iddia etmiştir. Buna karşın Yeniçeri Ağası ise “benim elimden bu kadar gelir” diyerek suçlamayı kesin bir dille reddetmiştir. Neticede bu ikili arasındaki gerginlik, her ikisinin de görevden alınmasıyla sonuçlanmıştır. Söz konusu yangın felaketi halk arasında da büyük bir tedirginliğe yol açmıştır. Şehirde yayılan “kundaklama” söylentileri, halkı kendi güvenliğini sağlamak için mahalle aralarında nöbet tutmaya sevk etmiştir. Özellikle bu söylentilerin kısa sürede geniş kitlelere yayılması, olayların arka planına dair farklı yorumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Fındıklılı Süleyman Efendi, “*garâbet bundaki, ağa azlinden sonra hariklar ve kundâk sohbeti mün-defi' olmağla, hakkında söylenen kelâmlar tasdik olur gibi oldu...*” diyerek söz konusu sadrazam değişikliğinin ardında Dârüssaâde Ağası'nın etkili olduğu izlenimi vermektedir. Zira dönemin genel havası içerisinde Sadrazam Paşa'dan saray ve şehir halkının memnun olduğunu dolayısıyla Beşir Ağa'nın sadrazamı görevden aldirabilmesi için ikna edici ve meşru bir gerekçeye ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir. Beşir Ağa'nın bu doğrultuda padişah nezdinde doğrudan bir etki yaratamayınca, Yeniçeri Ağası ile iş birliği yaparak, İstanbul'daki yangınları ve kundaklama söylentilerini organize ettiği ileri sürülmektedir. Vezirin sarayının özellikle kasten yakıldığına dair iddialar, bu bağlamda dikkat çekicidir. Nihayetinde Beşir Ağa'nın bu süreci, halk arasında artan huzursuzluğu padişaha “halk sadrazamdan memnun değil” şeklinde sunabilmek için kullandığı belirtilmiştir.³¹ Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin aktardığı bu olay, Beşir Ağa'nın Sadrazam'a karşı çok da iyi hisler içinde olmadığı ve sadrazamın görevden alınabilmesi için doğal bir meşruiyet krizi yarattığı izlenimini vermektedir. Yangınlar, kundak söylentileri, halk huzursuzluğu sadrazama fatura edilerek görevden azledilmesi sağlanmıştır.

Ahmed Resmi Efendi, Moralı Beşir Ağa'nın ölümünden önce ve sonra olmak üzere iki farklı portresini sunmuştur. Beşir Ağa öldükten sonra “Tekmile-i Tercüme-i Maktul Beşir Ağa” başlığı ile kaleme aldığı bölümde Beşir Ağa ve adamları hakkındaki olumsuz tasvirini aktarmaktadır. Beşir Ağa *Hamiletü'l-Küberâ*'da ana kaynağımızda da sıklıkla adı geçen yardımcıları aracılığıyla görevi kötüye kullanma, zimmete para geçirme, kamu kaynaklarını özel servet haline getirme ve lüks tüketim merakıyla dikkat çekmektedir. Özellikle Beşir Ağa'nın baş yardımcısı Hazine-darı Süleyman aracılığıyla halkı sömürdüğü, rüşvet ve hile ile iş gördüğü, ticaret hayatına müdahale ettiği, insanları haksız yere mallarından ettiği belirtilmiştir. Yine halkı gasp eden kâtibi Arnavud Mehmed ile mücevher ve para trafiğinde rol oynayan Agob ve Yakob adlı sarraf kardeşler üzerinden mal topladığı aktarılmaktadır.³² Bununla birlikte Ahmed Resmi Efendi, saray çevresindeki sürekli ziyafet verme alışkanlığını ve israfa dayalı mutfak harcamalarını eleştirerek³³, ağaya ve yardımcılara özel pahalı hediyeler takdim edildiğini belirtmektedir.³⁴ Ayrıca Beşir Ağa'nın mücevherli giysilere, ithal kaliteli kumaşlara ve bunlardan yapılan renkli nadir kaftanlara oldukça ilgi duyduğunu aktarmaktadır.³⁵ Ahmed Resmi Efendi'nin Beşir Ağa ve çevresi/hanesi hakkındaki bu açıklamaları ve eleştirileri, muhalefat kayıtlarındaki harcama kalemleri incelendiğinde doğrulanmaktadır.

²⁸ Abdülkadir Özcan, “Beşir Ağa, Moralı”, *DİA*, C. 5, İstanbul 1992, s.555.

²⁹ Jane Hathaway, *Beşir Ağa: Osmanlı Haremının Baş Hadım Ağası*, s. 192.

³⁰ Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi *Tarihi Mür'i't-Tevârih*, s. 163

³¹ Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi *Tarihi Mür'i't-Tevârih*, s. 164.

³² Ahmed Resmi Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, s. 69. Ayrıca yeterli liyakat ve kabiliyete sahip olmadan geldiği, güçlü vezirlerin ve çıkarıcıların (müdâhin) desteğiyle yerini koruduğu ifade ediliyor.

³³ “...zarf ü fincan ve basdırma sucuk, güğercin ve kanarya mutâlebesi Rıdvân-zade'nin boynuzlu horosuna ve Kuzguncuk ustasının kargasına varınca, her ne görse ve işitse sahibinden taleb ü ahz...” bkz. Ahmed Resmi Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, s. 72.

³⁴ “...Ağa'ya ve Süleyman'a boğça ve mücevher makulesi hediye virmez ise insaniyet dairesinden hariç merdud ve mebguz olması mukarrer...” ya da “bâdehu kâğıdın yanlış geldiğin...” “filân ağa selâm etti, berat yanlış gelmiş”deyü istirdâd eder” bkz. Ahmed Resmi Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, s. 70.

³⁵ “...renk-amiz güzelce bir kumaş zuhur iderse o saat baltacı anı girü götürüb ağa efendimiz bundan pek hazz itdi, bakıyyesi var ise göndersünler deyü ilah ider...” bkz. Ahmed Resmi Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, s. 71.

HAREMDEN ÇARŞIYA: MORALI BEŞİR AĞA'NIN AVRUPA TÜCCARIYLA EKONOMİK İLİŞKİLERİ VE 18. YÜZYIL İSTANBUL'UNDA LÜKS TÜKETİM

Beşir Ağa'nın altı sene süren Dârüssaâde Ağalığı sürecinde özel zevkleri, lüks eşyalara olan düşkünlüğü aynı zamanda yetkilerini kötüye kullanarak yolsuzluk faaliyetlerinde bulunduğu yönündeki ciddi iddialar, saray çevresinde ve devlet ricali arasında büyük rahatsızlık vermiş ve görevinden azledilmesine neden olmuştur.³⁶ Önce Mısır'a sürgün edilmesine karar verilmişse de hakkında ileri sürülen suçlamaların ağırlığı üzerine, dönemin Sadrazamı Bahir Mustafa Paşa'nın arzı doğrultusunda, Sultan I. Mahmud'un emriyle Haziran 1752'de hapsedildiği Kız Kulesi'nde idam edilmiştir.³⁷

Beşir Ağa'nın infazı, yalnızca bireysel bir cezalandırma olarak kalmamış; onunla birlikte anılan ve suistimal olaylarına adı karışan yardımcıları ve bazı saray görevlileri de yargılanarak çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Haksız yere elde ettikleri servetlerin bir kısmına devlet tarafından el konulmuştur.³⁸ Soruşturma neticesinde parça parça ortaya çıkarılan mallar arasında altın, mücevher, nadir eşyalar, tuhaf ve antika sayılabilecek eşyalar, çok sayıda köle ve cariyeye, seçkin atlar ve nadir eyer takımları, lüks yaşamı simgeleyen gösterişli pek çok obje bulunmaktadır. Kısa bir süre içerisinde böyle bir mal varlığının bir araya getirilmesi dönemin kamuoyunu da hayrete düşürmüştür.³⁹

1.1. Morali Beşir Ağa'nın Avrupalı Tüccarlarla Ticari İlişkileri

18. yüzyıl İstanbul'unda elit tüketiminin en çarpıcı yönlerinden biri saray ağalarının, özellikle Dârüssaâde Ağası'nın ve hanesinin oynadığı rol olmuştur. İmparatorluk haremının başı ve saray himayesinin kilit kapıcısı olarak Dârüssaâde Ağası, saray duvarlarının çok ötesine uzanan muazzam bir ekonomik ve politik etkiye sahipti. İmparatorluk haremının ve Haremeyn evkafının baş sorumlusu olarak geniş kaynaklara erişimi sayesinde Dârüssaâde Ağası ve hanesi, hem bir statü göstergesi hem de servet ve itibarı yeniden dağıtmanın bir yolu olarak lüks malların gösterişli tüketimine girişmiştir.⁴⁰ Avrupa tüccarlarının yanı sıra yerli zanaatkarların da dahil olduğu ticaret ağı üzerinden, ithal Venedik cam eşyaları, Çin ve Japon porselenleri, yerel olarak üretilen İznik çinileri, altın ve gümüş ipliklerle dokunmuş çeşitli tekstiller, mekanik saatler ve mücevherat dahil olmak üzere yüksek değerli ürünler sipariş etmişlerdir.⁴¹ Özellikle Lale Devri'nde (1718-1730)⁴², Osmanlı elit kültüründe dikkat çekici bir canlanma yaşanmıştır. Batı Avrupa menşeli lüks tüketim ürünlerine olan ilgi artmış, bu tüketim alışkanlığı saray kültüründe estetik ve statü gösterisinin temel öğelerinden biri hâline gelmiştir.⁴³

Lale Devri ve sonrasında saray görevlileri Avrupa menşeli ürünler için oldukça geniş harcamalar yapmaya başlamıştır. Dârüssaâde Ağası Morali Beşir Ağa da bunlardan biridir. Beşir Ağa, Dârüssaâde Ağası olarak bürokrasideki etkisinin yanı sıra dönemin toplumsal algısına yön veren önemli bir figürdür. Dârüssaâde Ağalığı süresince imparatorluğun düşmanlarıyla (Habsburg, İran) barış ortamı sağlanmıştır. Fransa ve İngiltere ile de ilişkiler geliştirilmiş özellikle 1740'ta Fransa'ya verilen kapitülasyonların yenilenmesiyle ticarete önemli bir ivme yaşanmıştır. Böylece Avrupa'yla ticaret geliştirilmiş ve giderek daha fazla lüks mal İstanbul'a getirilmeye başlanmıştır.⁴⁴ Fransız, İngiliz ve İsveçli tüccarlar Morali Beşir Ağa ve hazinedarı Süleyman'a hem kendileri hem de saray-ı hümayuna teslim edilmesi için maliyeti hayli yüksek olan eşyalar tedarik etmiştir.⁴⁵

Sultan III. Ahmed ve Sultan I. Mahmud devirlerinde güçlü bir figür haline gelen ve selefi Hacı Beşir Ağa'nın yerine 1746 yılında Dârüssaâde Ağası nasb edilen Morali Beşir Ağa, büyük ölçüde Haremeyn Evkafı'nın gümrük gelirleri ve saray alım satımlarının kontrolü yoluyla dikkate değer bir servet biriktirdi. Bu servet, aynı zamanda sarayı diğer siyasi elitler, İstanbul loncaları, zanaatkarlar ve Avrupalı tüccarlarla bağlayan daha geniş bir himaye sisteminde hediye ve rüşvetlerle genişledi. Avrupa'daki piyasa odaklı tüketim kalıplarının aksine, saray merkezli lüks harcamalar, Osmanlı elit tüketiminin saray kurumlarına nasıl derinlemesine

³⁶ Ahmed Resmi Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, s. 69-73; *Şem'dânizâde Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi Mür'i't-Tevârih*, s.163-167; 935.

³⁷ Abdülkadir Özcan, "Beşir Ağa, Morali", s.556. Ayrıca bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 163-164; Beşir Ağa'nın dönemin kaynaklarına da yansıyan bu olumsuz algıya rağmen altı yıl boyunca I. Mahmud'un en yakınındaki isim olmaya devam etmesi I. Mahmud'un iktidarına yönelik ciddi bir güvensizliğin oluşmasına neden olmuştur bkz. Zeynep Aycibin, "Sultan I. Mahmud ve Dârüssaâde Ağası Morali Beşir Ağa", *Gölgelenen Sultan Unutulan Yıllar I. Mahmud ve Dönemi (1730-1754)*, C. I, haz. Hatice Aynur, Dergâh Yay., İstanbul 2020, s. 81.

³⁸ Hazinedar Süleyman ve onun Arnavud Mehmed Efendi ve Hasan Efendi, Sarraf Yagob ve Agob kardeşler, Başbakanlık Hasan Efendi gibi başıbozuk yardımcıları idam, sürgün ve hapis gibi çeşitli şekillerde cezalandırıldılar. Ayrıntılı bilgi için bkz. İzzî Süleyman Efendi, *İzzî Tarihi*, s. 939-950.

³⁹ İzzî Süleyman Efendi, *İzzî Tarihi*, s. 944.

⁴⁰ Donald Quataert, *Consumption Studies and the History of the Ottoman Empire, 1550-1922: An Introduction* New York, SUNY Press, 2000, s. 14-16.

⁴¹ Suraiya Faroqi, *Subjects of the Sultan: Culture and Daily Life in the Ottoman Empire*, Londra, I.B. Tauris, 2005, s. 154-158

⁴² Tarih kayıtlarında sıkça yönetim erkinin kamusal görevlerini ihmal ettiği, zamanını dost meclislerindeki eğlencelerle geçirdiği dolayısıyla devlet ve toplum yapısında idari ve ahlaki çözülmeye ön ayak olduğu şeklinde dile getirilen Lale Devri'nde (1718-1730), İstanbul halkı nezdinde rejime karşı büyük bir öfke birikimi olmuş ve saraya karşı biriken toplumsal ve ekonomik rahatsızlıkların şiddetli bir dışavurumu olarak da Patrona Halil İsyanı (1730) gerçekleşmiştir. Bu isyan neticesinde Damat İbrahim Paşa idam edilmiş ve III. Ahmed tahttan feragat ettirilerek yerine yeğeni I. Mahmud geçirilmiştir. Bkz. Faik Reşit Unat, *1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser: Abdi Tarihi*, TTK Yay., Ankara 2020.

⁴³ Jane Hathaway, *Dârüssaâde Ağası Osmanlı Sarayında Afrikalı Bir Güç Odağı*, s. 192.

⁴⁴ Jane Hathaway, *Dârüssaâde Ağası Osmanlı Sarayında Afrikalı Bir Güç Odağı*, s. 209.

⁴⁵ D.BŞM.MHF.d., 12602, s. 3.

yerleştiğini ortaya koymaktadır. Dârüssaâde Ağası'nın rolü, kişisel sadakat ve himaye ağlarının emtia ve servet akışını nasıl yapılandırıldığını göstermenin yanı sıra Avrupa tüketici devrimiyle basit karşılaştırmaları karmaşıklaştıran Osmanlı toplumsal ve siyasi yapısına özgü belirgin bir tüketim mantığını işaret etmektedir.

Bu çalışmada ana kaynak olarak kullanılan ve Moralı Beşir Ağa'nın ölümünden sonra 23 Temmuz 1752 (11 Ramazan 1165) tarihinde tutulan defterde yukarıda çerçevesi çizilen tüketim kalıbının ve ticaret ağlarının izleri sürülmüştür. Moralı Beşir Ağa'nın, hazinedarı Süleyman'ın ve diğer yardımcılarının İstanbul'daki yerli ve yabancı tüccar ve zanaatkarlarla yaptığı alışverişin ayrıntılarını göstermesi bakımından oldukça değerli olan defter, “*Sabıkan Dârüssaâde Ağası müteveffa Beşir Ağa'nın ve hazinedarı Süleyman'ın İngiltere tüccarlarından ve sairlerden aldığı eşyanın aynıyem ve bahası ve teslimat ve bakiyesi ve mevad-ı sairenin ahz-u itası İngiltere ve Fransa, Nederland ve İsveç elçilerinin verdikleri ahid ve müfredat defteri hülasasıdır*” şeklinde başlamaktadır. Alışverişe ait ürünlerin adı, miktarı, teslim alınan ve alınamayan ücretlerini bu defterde görmek mümkündür. Satışa konu olan lüks ve pahalı eşyalar doğrudan ödeme yerine vadeli veya kredili satışla teslim edilmiştir, yani eşya teslim alınmış ancak ödemesinin zamanla yapılması kararlaştırılmıştır. Buradan hareketle defterin Beşir Ağa ve hazinedarı Süleyman'ın yaptığı alışverişin detaylı bir borç dökümünü içerdiğini de söyleyebiliriz. Defterde Beşir Ağa ve hazinedarı Süleyman ile birlikte Süleyman'ın kethüdası Arnavud Mehmed, sarraf kardeşler Yagob ve Agop, Başbakikulu Hasan Efendi'ye ait bilgiler de yer almaktadır. Söz konusu bürokratların Moralı Beşir Ağa hanesinin mensupları olduğu ifade edilmelidir.

Beşir Ağa'nın lüks tüketime olan merakı Osmanlı sınırlarını aşan bir tüketim kültürünü olanaklı hale getirmiştir. Saraya doğrudan erişim imkânı bulan Fransız tüccar Jean-Claude Flachet, Beşir Ağa döneminde Avrupa ile kurulan ticari ilişkilerin belirgin biçimde yoğunlaştığını belirtmektedir. Ona göre, Avrupa milletleri Beşir Ağa dönemdeki kadar hiçbir zaman Doğu ile bu denli yoğun ticaret ilişkisi içinde olmamışlardır. Avrupa'dan büyük miktarlarda ürünler gönderilmiş hiçbir ürün elde kalmamıştır. Beşir Ağa'nın beğenisiyle her ürün oldukça rağbet görmüştür.⁴⁶ Onun kişisel zevkleri adeta Osmanlı sarayının tüketim tercihlerini yönlendiren bir mihenk taşı haline gelmiştir.

Flachat, Beşir Ağa'nın sanat ve zanaat anlayışını dikkatle gözlemlemiş ona hitap edebilecek ürünler sunarak lüks tüketim düşkünlüğünü fırsata çevirmiştir. Beşir Ağa'nın Beşiktaş'ta haremını inşa ettirdiği ve aynı zamanda Topkapı Sarayı'na yeni bölmeler ilave edilerek yeniden düzenleneceği haberini alan Flachet, Ağa'ya ilgisini çekecek geniş çaplı ürünler sunmuştur. Fransa menşeli el işçiliği ve tekstil ürünleri Ağa üzerinde büyük etki bırakmış, özellikle Lyon üretimi kumaşlar saray çevresinde hayranlık uyandırmıştır. Böylelikle Flachet sarayda bezirgânbaşı tayin ettirilerek ayrıcalıklı bir konum elde etmiştir. Bu unvanın Fransızlara ilk kez verilmiş olmasını özellikle vurgulayan Flachet, bezirgânbaşılığın sadece sembolik bir makam olmadığını, aynı zamanda Osmanlı sarayıyla doğrudan ve güven temelli ticaret ilişkileri kurabilmenin anahtarı olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte kendisinden önce bu görevi yürüten Yagob'a dair yönelttiği eleştiriler Ermeni, Yahudi ve Rum tüccarlarla bir rekabet içinde olduğunu da göstermektedir.⁴⁷ Ağa'nın Yagob ve Rumlar üzerinden özellikle fahiş fiyatlar ve düşük kaliteye dair şikâyet ettiğini, yerli ve gayrimüslim tüccarlara karşı temkinli bir duruş sergilediğini belirtmektedir.⁴⁸ Flachet'in ifadelerinin aksine ana kaynağımızda Beşir Ağa'nın yabancı tüccarlar yanında İstanbul'daki pek çok yerli Müslim ve gayrimüslim tüccar ve zanaatkarla da ilişki içerisinde olduğu görülmüştür. Bu tüccar ve zanaatkarlar Beşir Ağa ve Süleyman'ın saraylarına, çiftliklerine ya malzeme tedarik etmiş ya da işçilik sağlamıştır.⁴⁹

Özellikle Beşir Ağa, kendisi için yaptırdığı sarayı özel imalatçılara inşa ettirip lüks mobilyalarla döşemiştir. Genellikle Avrupa menşeli oldukça pahalı olan bu eşyalar arasında billur aynalar, şamdanlar, fanuslar, altın kuşaklar, mücevherli saatler, pırlanta ve elmaslar, altın bıçaklar, fağfur (Çin porseleni) tabaklar bulunmaktadır. İlaveten yüksek kalitede Avrupa kumaşları, çukalar, şallar, kuşaklar, işlemeli elbiseler de yer almaktadır. Flachet, Beşir Ağa'nın her zaman yeni bir şey ya da yeni bir ülkenin ürününü getirmesini şart koştuğunu söylemektedir.⁵⁰ Bunun yanı sıra yerli üretimin nadide ürünleri de bu alışverişin bir parçası olmuştur. Bunlar arasında kürkler, el işçiliği ipekli yorganlar, işleme seccadeler dikkat çekenlerdir.

⁴⁶ Jean-Claude Flachet, *Observations Sur Le Commerce Et Sur Les Arts D'une Partie De L'Europe, De L'Asie, De L'Afrique, Et Même Des Indes Orientales*, II, Lyon, 1766, s. 131

⁴⁷ Jean-Claude Flachet, *Observations*, II, s. 152-154.

⁴⁸ Jean-Claude Flachet, *Observations*, II, s. 155.

⁴⁹ Şeridci David Yahudi'nin rikabdar Ahmed Ağa aracılığıyla Dârüssaâde Ağası'na verdiği şeridin ücreti 5368 guruştur. el-Hac Veli'nin ehl-i suktan satın alarak Dârüssaâde Ağası'na verdiği eşya ücreti ise 6173 guruştur. Enderun-ı hümayun hayatlarından Mustafa'nın Dârüssaâde Ağası'na verdiği eşyanın harç ve üstadiyesi 12059 guruştur. Hamal taifesinin Süleyman'ın Surluca'daki hanesine sağladığı tuğla, taş ve eşyanın hamaliye ücreti 29000 esedi guruştur. Bkz. D.BŞM.MHF.d., 12602, s. 6-7.

⁵⁰ Jean-Claude Flachet, *Observations*, II, s. 155.

HAREMDEN ÇARŞIYA: MORALI BEŞİR AĞA’NIN AVRUPA TÛCCARIYLA EKONOMİK İLİŞKİLERİ VE 18. YÛZYIL İSTANBUL’UNDA LÛKS TÛKETİM

Tablo 1: Dârüssaâde Ağası Moralı Beşir Ağa ve hanesinin lûks tûketim kalemleri

Kategori	Tutar (esedi gurusu)
Mücevher/Değerli Eşya	244042.0
Kürk	97600.0
İnşaat/Malzeme	67598.0
Giyim/Kumaş	19508.0
Mutfak/Gıda	17952.5
Saat	14525.0
Koku/Parfümeri	1350.0
İşçilik/Bakım	830.0
Ulaşım/Donanım	731.0
Bahçe	282.5
Ücret/Maaş	120.0

Tablo 2: Borç Kalemleri

Kalem	Toplam (grş)	Ödenen (grş)	Bakiye (grş)
Mücevher bıçak (Nederland tüccarı → Yagob)	10500	2000	8500
Hayvan donanımı hesabı	731	250	481
Et-tavuk-sebze (Mayıs– Haziran 1752)	690	0	690

1.2 Mücevherat

Bu alanda yapılan harcamalar saraydaki şatafatlı yaşam tarzının maliyeti konusunda bize fikir vermektedir. Özellikle yapılan harcama kalemleri arasında altın ve değerli taşlardan oluşan mücevherler oldukça yüksek payı almıştır. Elmas, yakut, zümrüt gibi değerli taşlarla süslenmiş kuşaklar, hançerler, yüzükler, saatler ve bu eşyaların bakım ve tamiratına dair ustadiye ücretleri de bu kategoriye dahil edilmiştir.

Yabancı tüccarların ticaret yaptığı önemli bir liman ve iktisadi merkezlerden biri olan Galata’da ticaret yapan Rumbu, Kalaşal, Dibozos, Vefiro ve Dunan isimli Fransız tüccarlar Beşir Ağa’ya hem şahsı hem de saray-ı hümayun için mücevherat, saat, kuşak, fağfuri (porselen), bıçak, yüzük ve bunun gibi eşyalar satmıştır. Bu eşyaların toplam bedeli 88.914 esedi guruştur. Bu tüccarlar arasında sadece Rumbu ve Kalaşal’ın sunduğu mücevherlerin tutarı ise 84.428 esedi guruştur. Yine başka bir Fransız tüccar 2.000 esedi gurusu değerinde bir mücevher saat satmıştır.⁵¹ Altın çemberli bir kutu içinde yaklaşık sekiz kıratlık bir pırlanta elmas 10.000 esedi gurusu satın alınmıştır. İsveç tercümanı, Yagob’un kardeşi Agop’a dört parçalı bir adet mücevher gecelik kuşağını 16.000 esedi gurusu satmıştır.⁵² Yine Fransa elçisi Michel-Ange Castellane ve diğer bir elçi Cornelis Calkoentarafından da akik taşlı mücevherli altın bıçak, altın buhurdan ve altın kamân (süs hançeri) teslim edilmiştir. Bazı alışverişlerde alınan ürünlerin cinsi ve miktarı belirtilmiş ancak hesap kapatılmadığı için toplam tutarı belirtilmemiştir.⁵³

Yalnızca bir tek satış kalemi olan “mücevher bıçak” için istenen bedel 10.500 guruştur.⁵⁴ İsak Afşar isimli Yahudi’nin yazıcısı olan Gibiruf’un Sarraf Agop’a teslim ettiği mücevheratın bedeli de 9.000 esedi guruştur. Bunlardan mücevher çenkeli üzerinde zümrüt ortalı zümrüt kuşak 5.000, kırmızı yakut yüzük 3.000, zümrüt

⁵¹ D.BŞM.MHF.d., 12602, s.3.

⁵² D.BŞM.MHF.d., 12602, s.2. Ayrıca Beşir Ağa’nın adamlarından olan Başbakikulu Hasan Efendi’ye verdikleri mücevher ve ustalık ücreti olarak Sarraf Bedros’un 52.056 esedi gurusu, Kuyumcu Abdurrahman’ın ise 5031 esedi gurusu alacağı bulunmaktadır. Kuyumcu Abdurrahman’a 500 esedi gurusu teslim edilmesiyle kalan borç 4.531 esedi gurusu olmuştur. Bkz. D.BŞM.MHF.d., 12602, s. 4.

⁵³ D.BŞM.MHF.d., 12602, s. 3.

⁵⁴ D.BŞM.MHF.d., 12602, s. 2.

yüzük ise 1.000 esedi guruşa satın alınmıştır.⁵⁵ Başka bir kayıta da Baker isimli İngiliz tüccar, Süleyman'a 5.000 guruşa mücevher bıçak satmıştır. Nederland (Hollanda) tüccarı da maktul sarraf Yagob'a Galata sakinlerinden Küpelioglu ve Vartan isimli tüccarlar aracılığıyla 10.500 guruşa mücevher bıçak satmıştır. Yagob, ölmeye önce 2.000 gurusu ödenmiş geriye 8.500 gurusu borcu kalmıştır.⁵⁶ Mücevherler kadar bu mücevherlerin işçilik ve bakım masrafları da hayli yüksek bir meblağ tutmaktadır. Örneğin Fransız lokumcunun mücevher kuşak, bıçak, yüzük, bilezik gibi eşyalarının işçilik ücretinden alacağı 830 esedi guruştur.⁵⁷

Beşir Ağa'nın saatlere karşı da büyük bir ilgisi bulunmaktadır. Avrupa ile kurulan ticarî temaslar sonucunda edinilen saatler modernitenin sembolü olmuştur. Bu nedenle saatlere olan ilgi de giderek artmıştır. Flachet, Beşir Ağa'nın İngilizlerden birkaç merak uyandırıcı sarkaçlı saat satın aldığını belirtmektedir. Kendisinin de buradan hareketle daha önce yaptırdığı bakır küre içine yerleştirilmiş saat mekanizmasını Beşir Ağa'ya gösterme fırsatı bulduğunu ilave etmektedir. Sayfalarca saatin teknik özelliklerini anlattıktan sonra oldukça ileri düzeyde bir saat düzeni olup, otomatik çalmalı ve çeyrek saat bildiren mekanizmasıyla dönemin teknolojisinin üstünde bir eser olduğunu belirtmektedir.⁵⁸

Hazinedar Süleyman Ağa'nın Saatçi Basbekoğlu isimli zimmiden aldığı kıymetli saatler ve bunların bakım masrafları için 9525 esedi gurusu borcu bulunmaktadır. Bunun dışında mücevher saat, asma çalar saat, Markovid (?) basma altın saat, maden mine zarflı saat, altın ve billur taraklı altın saat ve markot sim saat gibi çeşitli türlerde saatler satın alınmıştır.

Lüks tüketime bu denli hâkim bir figür olan Beşir Ağa ve ekibi başlarına böyle bir sonun geleceğini düşünmemiş olmalı ki hapse girmeden kısa bir süre öncesine kadar hayli yüksek meblağda mücevher alışverişine devam etmiştir.⁵⁹ Bu alışverişin ayrıntıları aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 3: Mücevharat Harcamaları

Mücevher Cinsi	Değer
İki parçalı mücevher kuşak 1 adet	4.000 esedi gurusu
Altın kınalı ve altın kabzalı mücevher hançer 1adet	2.500 esedi gurusu
Mücevher altın basma saat 1 adet	3.000 esedi gurusu
Mücevher kınalı ve kabzası altın bıçak	1.250 esedi gurusu
Roza elması yüzük 1 adet	1.100 esedi gurusu
Damla zümrüt Yüzük 1 adet	850 esedi gurusu
Toplam	12700 esedi gurusu

1.3. İnşaat ve Yapı Malzemeleri

18. yüzyılda saray dışında eğlence tertip edilen kamusal alanların sayısında hayli artış olmuştur. Bağ-bahçe gibi açık alanlarda inşa ettirilen köşkler, sahil sarayları gözde mekanlar haline gelmiştir. Haliyle bu fiziksel mekânların onarım ve inşası, dekorasyonu için işinin ehli ustalara ihtiyaç duyulmuştur. Pahalı yapı malzemeleri ve ince işçilik gerektiren mimari yapılar ve onların dekorasyonu için yapılan harcamalar mücevherlerden sonra en çok harcama yapılan alanı teşkil etmiştir.

Beşir Ağa Beşiktaş, Büyükdere, Topkapı gibi noktalarda yaptırdığı yapılar için taş, tuğla, horasan, küfeki, mermer senk, ahşap, kereste gibi inşaat malzemeleri satın almıştır. Bununla birlikte sadece Beşir Ağa değil yardımcılarının da yapı işlerine oldukça ilgili olduğu görülmektedir. Beşir Ağa ve yardımcılarının inşa ettirdiği bu yapılarda bakım, onarım ve ustalık işleri için geniş bir hizmetli ve zanaatkâr kadrosuna ihtiyaç duyulmuştur. Zincir amelesi, duvar ustaları, moloz taşçıları, kurşuncular, hamallar, seyyisler gibi farklı meslek gruplarına mensup kişiler istihdam edilmiştir. Önemli bir işgücü oluşturan bu meslek gruplarının emeklerinin karşılığı olarak yapılan ödemeler de yüksek bir yekûn tutmuştur.

⁵⁵ D.BŞM.MHF.d., 12602, s. 4.

⁵⁶ D.BŞM.MHF.d., 12602, s. 2.

⁵⁷ D.BŞM.MHF.d., 12602, s.3.

⁵⁸ Jean-Claude Flachet, *Observations*, II, s.261, 268

⁵⁹ Ürünler “Yanaki nam zimmi maktul Yagob'un nam zimmiye hapsolunmazdan beş on gün mukaddem fûruht olmak üzere verdiği mücevherat” şeklinde düşülen notun altına kaydedilmiştir.

HAREMDEN ÇARŞIYA: MORALI BEŞİR AĞA’NIN AVRUPA TÛCCARIYLA EKONOMİK İLİŞKİLERİ VE 18. YÛZYIL İSTANBUL’UNDA LÛKS TÛKETİM

Flachat, Beşir Ağa ve onun hem hazinedarı hem de sırdaşı olarak tanımladığı Süleyman’ın yaptırdığı özel saray için “ondan daha zarif bir şey asla icat edilmemişti” diye bahsetmektedir. Bu saray, dönemin lüks ve ihtişam anlayışının somut bir tezahürü olmuş, zanaatın en incelikli örnekleriyle süslenmiştir. Ayrıca sarayda, sanatın en yetkin eserleri bir araya getirilmiş; gösterişin tahayyül edebileceği her unsur özenle işlenmiştir.⁶⁰ Her ayrıntısına kadar titizlikle inşa ettirilen saray için Beşir Ağa ve Süleyman, Beşiktaş ve İstanbul’daki hanelerinde geniş çaplı bir hizmetli, zanaatkâr ve tarım işçisi kadrosunu istihdam etmiştir. Hamamcı taifesi, taşçılar, zincir döşeyiciler, sofçular, alçıcılar ve çilingirciler bu istihdamın çeşitliliğini göstermektedir.⁶¹

Sarayda ahşap işçiliği ve yontma süslemelerin oldukça rağbet gördüğünü belirten Flachat, İslam’ın ilkelerine göre hareket edildiği için heykel ve figüratif sanatlar yerine çiçek ve bitki motiflerinin tercih edildiğini ve işçiliğe önem verdiklerini belirtir. Porselenin ve çini işçiliğinin moda haline gelmesinde en büyük etkenin bu olduğunu söyler.⁶²

Sarayın gıda ve mutfak tedariki için de çeşitli harcamalar yapılmıştır. Buna göre aşçının iki aylık maaşı 120 esedi guruş tutmuştur. Saray çevresindeki ulaşım sisteminde bir aksaklığın yaşanmaması ayrıca dikkat edilen hususlardan olmuştur. Bunun için Hazinedar Süleyman’ın at, katır ve hayvanlara ait donanımları için rebülevvel ayının 12. gününden (29 Ocak 1752) itibaren bir hesap defteri düzenlenmiştir. Yapılan harcamalara göre toplam ödenmesi gereken tutar 731 guruştur. Bunun 250 guruşu daha önce ödenmiş olup kalan borç 481 guruştur.⁶³

Sarraf Yagob da Büyükdere’deki yalısı, Beşiktaş ve Fener’deki evleri için çeşitli esnaf gruplarından kişileri çalıştırmıştır.⁶⁴ Bu kişilerin tedarik ettiği kereste, tuğla, mısır (çivi), cam ve taş için alacakları 15099 esedi guruştur. Ayrıca Hazinedar Süleyman’a onun yardımcısı Mehmed Efendi’ye ayrıca hattat ve kapı çukadarı Süleyman’a tedarik edilen kereste, çivi, tuğla, cam, tel, taş ve horasan (harç malzemesi) gibi yapı ve inşaat malzemelerinin fiyatı 52.499 esedi guruştur. Yine Hazinedar Süleyman, Halkalı’daki çiftliği için de lağımçı ve zincir amelesi istihdam ettirmiştir.⁶⁵

1.4. Giyim, Kumaş ve Ev Eşyaları

Beşir Ağa ve yardımcılarının giyim, kumaş, ev eşyaları ve dekorasyonu üzerine yaptığı harcamalar da dönemin lüks tüketim anlayışına dair bir fikir vermektedir. Terziler (hayyat), kumaşçılar ve çuhadar tarafından Beşir Ağa, Hazinedarı Süleyman ve diğer yakın çevresine özel ve pahalı kumaşlarla elbiseler dikilmiştir. Dârüssaâde Ağası ve diğerlerinin yüksek kalitede kumaşlara (astariye, şerid, biçkikari işleme, kadife vs.) karşı ilgileri bu alandaki önemli harcamaları da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde saray elitinin hem Avrupa hem de Doğu mallarına karşı bir ilgisi bulunduğu görülmektedir. Tüccarlara sipariş verilen Frengi şalları, Hind kuşağı, çuha, keten, ipek kumaşlar kültürel olarak çok yönlü bir zevke sahip olunduklarını göstermektedir.⁶⁶

Bu pahalı kumaşlarla dikilen kıyafetlerin maliyeti de yüksek olmuştur. Enderun-ı Hümayun hayyatlarından Mustafa’nın Beşir Ağa’ya verdiği eşya için talep ettiği 12.059 guruş bu alandaki en yüksek harcama kalemlerinden biridir.⁶⁷ Saraylılar terzilik işleri için saray terzilerinin yanı sıra saray dışı gayrimüslim terzilerden de faydalanmıştır. Şahin isimli zimmi terzi diktirdiği kıyafetler için Hazinedar Süleyman ve Hasan Efendi’den 679 guruş, Sarraf Yagob’tan ise 2.597 guruş 10 para talep etmiştir. Bunun yanında Terzibaşı Ehram da yapmış olduğu terzilik işlemlerinin ustalık ücreti karşılığında 1.791 guruş Hazinedar Süleyman’dan, 1.735 guruş ise onun kethüdası Mehmed’den olmak üzere toplam 3.526 guruş talep etmiştir.⁶⁸ Bedrozi isimli zimminin de Süleyman’ın haremine dikilen elbise için alacağı 646,5 guruş 10 paradır.⁶⁹

İnce işçilikle hazırlanmış ev tekstili ve dekoratif unsurlar saraylıların ilgisini çeken alanlardan biridir. Flachat, Beşir Ağa’nın odaları sade kadifeyle veya altın ve ipek işlemeli güzel kumaşlarla, şeritli kumaşlarla, altın kumaşlarla, çiçekli veya düz güçlü ipek kumaşlarla veya altın zeminli kabartmalı kadifelerle kaplandığını söylemektedir. Kapı perdeleri, kanepeler ve koltukların birbiriyle uyum içinde olduğunu ve genellikle İran halılarının tercih edildiğini ilave etmektedir.⁷⁰ Yagob’un yaptığı alışverişin detayları Flachat’ı destekler mahiyettedir. Buna göre Yagob, altı çift biçkikari göz kadife işlemeli yastık, biçkikari muk’ad (sedir), 1’er adet

⁶⁰ Jean-Claude Flachat, *Observations*, II, s. 133-134.

⁶¹ Beşir Ağa’nın Beşiktaş’ta saraya ait sahil bölgesinde yeniden inşa ettirdiği şadırvan ahır ve hazinedarı Süleyman’ın yine bu bölgedeki ev ve diğer binaları için kurşuncu ve taşçı esnafından ustalar çalıştırdığı görülmektedir. Bu ustaların amale ücreti 17.923,5 esedi guruştur. Ustalar arasında moloz taşçı, küfeki taşçısı, ketani, horasancı, dökmeci bulunmaktadır. bkz. D.BŞM.MHF.d., 12602, s. 4.

⁶² Jean-Claude Flachat, *Observations*, II, s. 230.

⁶³ D.BŞM.MHF.d., 12602, s. 4.

⁶⁴ Sarraf Yagob, Büyükdere’de inşa ettirdiği yalısı için horasan ve tuğla tedarik edilmiştir. Bkz. D.BŞM.MHF.d., 12602, s. 5.

⁶⁵ D.BŞM.MHF.d., 12602, s. 5.

⁶⁶ D.BŞM.MHF.d., 12602, s. 6-7.

⁶⁷ D.BŞM.MHF.d., 12602, s. 6.

⁶⁸ D.BŞM.MHF.d., 12602, s. 3.

⁶⁹ D.BŞM.MHF.d., 12602, s. 5.

⁷⁰ Jean-Claude Flachat, *Observations*, II, s. 231.

seccade, kapı perdesi, ocak paşmağı, iki adet işleme sofrası, iki adet iki uçları işleme peşkir, sekiz adet omuz makremesi satın almıştır. Bu alışveriş için Seyid Mehmed'e 5.500 esedi gurusu ödemesi gerekmektedir.⁷¹

Saraylılar arasında tercih edilen ve hayli maliyetli olan diğer bir lüks tüketim eşyası da kürktür. Kürkçü esnafından Uyani isimli Üsküplü kürkçü, Beşir Ağa'ya ve onun hazinedarı Süleyman'a çeşitli türlerde kürkler teslim etmiştir. Buna göre Beşir Ağa'ya verilen kürkün tutarı 95.000 gurusu. Hazinedarı Süleyman'a da 2.600 gurusluk kürk teslim edilmiştir. Toplamda 97.600 gurusluk bir kürk teslimatı söz konusudur.⁷²

1.5. Yemek ve Mutfak

Dârüssaâde Ağası'nın mutfak ihtiyaçları için çok çeşitli harcamalar yaptığı gözlemlenmiştir. Sebze, et, zahire, tavuk, aşçı ücretleri ve mutfak eşyalarından oluşan bu kategori, sarayın gündelik yaşamındaki tüketimine dair fikir vermektedir. Buna göre, 1752 yılı mayıs-haziran ayları için saraya ya da Süleyman'ın hanesine teslim edilen et, tavuk, sebzenin tutarı 690 gurusu. Ancak bu para tahsil edilememiş Süleyman'ın zimmetinde kalmıştır. Bakkal, habbaz ve sebzezinin Beşiktaş'ta Süleyman'ın dairesine verdiği ürünlerin toplam tutarı 789,5 gurusu.⁷³

Listeler incelendiğinde bazen özel gün ve kutlamalardan kaynaklı mutfak alışverişinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin Halvet-i hümayûn⁷⁴ gerekçesi ile şekerlemeler alınmıştır. Ağa bahçesinde ve Beylerbeyi'nde düzenlenen halvet-i hümayunlar için Yahudi'den tabaklar, billur sahanlar ve çeşitli eşyalar satın alınmıştır. Süleyman ve adamlarına teslim edilen bu eşyaların fiyatı 2.144 gurusu. Saray-ı hümayunda, Ağa bahçesinde düzenlenen başka bir halvet-i hümayun için ise Agop isimli zimmiden 1.129 gurusluk billur şekerleme alınmıştır. Beşir Ağa'nın alışveriş listesinde yiyeceklerin yanında çiçekler ve kokular dikkat çeken ayrıntılardır. Sarayda çiçeğin kullanım alanı hayli geniştir. Görünümünden dolayı bazen dekoratif amaçlı kullanılabileceği gibi bazen de tatlılarda şerbetlerde ya da çaylarda kullanılabilmektedir. Ne amaçla tedarik edildiği bilinmese de Beşir Ağa'nın Aşçıbaşı Mehmed Ağa'dan 13.200 gurus tutarında meyve şukufeler (çiçek) tedarik ettiği görülmektedir.⁷⁵ Ayrıca Hazinedar Süleyman da Beşiktaş'ta inşa ettiği bahçesi için Taşkoz isimli zimmiden 282,5 gurus değerinde gül fidanı tedarik etmiştir.⁷⁶ Darüssade ağasından ve Süleyman'dan Yahudi Miskcibaşının anber ve misk bahasından alacağı ise 1.350 esedi gurusu olarak kaydedilmiştir.

Tablo 4: Muhallefatın Lüks Tüketime Dair Toplam Dökümü

Kategori	Kalem	Tüccar/Aracı	Miktar	Tutar (esedi gurusu)	Not
Bahçe	Gül fidanı	Taşkoz (zimmi)	—	282.5	Beşiktaş bahçesi
Giyim/Kumaş	Eşya/işçilik (Enderun hayyatı Mustafa)	Mustafa (Enderun)	—	12059.0	
Giyim/Kumaş	Terzibaşı Ehram – ustalık	Ehram (terzibaşı)	—	3526.0	1791 + 1735
Giyim/Kumaş	Terzilik (Şahin, zimmi) – Sarraf Yagob	Şahin (zimmi)	—	2597.25	2,597 gurus 10 para = 2,597.25
Giyim/Kumaş	Terzilik (Şahin, zimmi) – Süleyman ve Hasan Efendi	Şahin (zimmi)	—	679.0	
Giyim/Kumaş	Elbise (Süleyman'ın haremi)	Bedrozi (zimmi)	—	646.75	646,5 gurus 10 para = 646.75
Koku/Parfümeri	Anber ve misk	Yahudi Miskcibaşı	—	1350.0	
Kürk	Kürk (Beşir Ağa)	Üsküplü Uyani (kürkçü)	—	95000.0	
Kürk	Kürk (Hazinedar	Üsküplü	—	2600.0	Toplam kürk

⁷¹ D.BŞM.MHF.d., 12602, s. 3.

⁷² D.BŞM.MHF.d., 12602, s. 5.

⁷³ D.BŞM.MHF.d., 12602, s. 4.

⁷⁴ Osmanlı saltanatının kaldırılmasına kadar devam eden halvet geleneği, padişahın, kadınları, ikballeri, sultanları ve oğulları ile dairesinde, mesirelerde ya da has bahçede görüştüğü, birlikte vakit geçirdiği zamandır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çağatay Uluçay, *Harem*, s. 148-149.

⁷⁵ D.BŞM.MHF.d., 12602, s. 6.

⁷⁶ D.BŞM.MHF.d., 12602, s. 4.

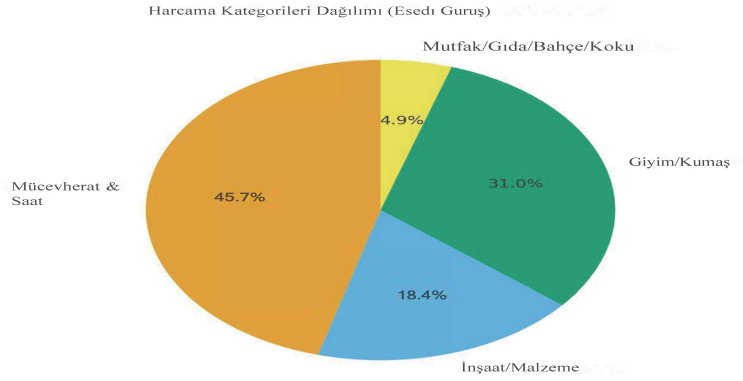
HAREMDEN ÇARŞIYA: MORALI BEŞİR AĞA’NIN AVRUPA TÜCCARIYLA EKONOMİK İLİŞKİLERİ VE 18. YÜZYIL İSTANBUL’UNDA LÜKS TÜKETİM

	Süleyman)	Uyani (kürkçü)			97,600
Mutfak/Gıda	Meyve şukufeler (çiçek)	Aşçıbaşı Mehmed Ağa	—	13200.0	Çiçek/şerbet vs. amaçlı
Mutfak/Gıda	Halvet-i hümayun için şekerleme ve kap-kacak	Yahudi tüccar → Süleyman	—	2144.0	
Mutfak/Gıda	Halvet-i hümayun için billur şekerleme	Agop (zimmi)	—	1129.0	
Mutfak/Gıda	Bakkal/habbaz/sebze (Beşiktaş dairesi)	—	—	789.5	
Mutfak/Gıda	Et, tavuk, sebze (Mayıs–Haziran 1752)	—	—	690.0	Tahsil edilememiş
Mücevher/Değerli Eşya	Toplam satış (Fransız tüccarlar Rumbu, Kalaşal, Dibozos, Vefiro, Dunan)	Fransız tüccarlar (Galata)	—	88914.0	Mücevher, saat, kuşak, fağfuri vb. toplam
Mücevher/Değerli Eşya	Mücevher alt toplam (Rumbu + Kalaşal)	Rumbu ve Kalaşal	—	84428.0	Üstteki toplamın alt bileşeni (mücevher)
Mücevher/Değerli Eşya	Dört parçalı mücevher gecelik kuşağı	İsveç tercümanı → Agop	1	16000.0	Agop = Yagob’un kardeşi
Mücevher/Değerli Eşya	Mücevher bıçak	—	1	10500.0	Tek kalem fiyat örneği
Mücevher/Değerli Eşya	Mücevher bıçak (borç bakiyesi var)	Nederland tüccarı → Yagob	1	10500.0	2000 ödendi; 8500 bakiye
Mücevher/Değerli Eşya	Pırlanta elmas (=8 kırat) altın çemberli kutuda	—	1	10000.0	
Mücevher/Değerli Eşya	Mücevherat teslimi	Gibiruf (İsak Afşar’ın kâtibi) → Sarraf Agop	—	9000.0	Alt döküm: zümrüt kuşak 5000; yakut yüzük 3000; zümrüt yüzük 1000
Mücevher/Değerli Eşya	Mücevher bıçak	Baker (İngiliz) → Süleyman	1	5000.0	
Mücevher/Değerli Eşya	İki parçalı mücevher kuşak	—	1	4000.0	Hapse girmeden kısa süre önce
Mücevher/Değerli Eşya	Altın kınlı, altın kabızalı mücevher hançer	—	1	2500.0	
Mücevher/Değerli Eşya	Mücevher kınlı altın bıçak	—	1	1250.0	
Mücevher/Değerli Eşya	Roza elması yüzük	—	1	1100.0	
Mücevher/Değerli Eşya	Damla zümrüt yüzük	—	1	850.0	
Saat	Saat ve bakım masrafları (çeşitli)	Saatçi Basbekoğlu → Süleyman	—	9525.0	Borc
Saat	Mücevher altun basma saat	—	1	3000.0	

Saat	Mücevher saat	Fransız tüccar	1	2000.0	
Ulaşım/Donanım	At/katır/yük hayv. donanımı (hesap)	—	—	731.0	250 ödendi; 481 bakiye
Ücret/Maaş	Aşçı (2 aylık)	—	—	120.0	
İnşaat/Malzeme	Yapı ve inşaat malzemeleri (Süleyman, Mehmed Efendi, hattat, kapı çukadarı)	Çeşitli esnaf	—	52499.0	Kereste, çivi, tuğla, cam, tel, taş, horasan
İnşaat/Malzeme	Yapı malzemeleri (Yagob'un konutları: Büyükdere, Beşiktaş, Fener)	Çeşitli esnaf	—	15099.0	Kereste, tuğla, çivi, cam, taş vs.
İşçilik/Bakım	Mücevher işçilikleri (kuşak, bıçak, yüzük, bilezik vb.)	Fransız lokumcu (işçilik)	—	830.0	Ustalık/işçilik alacağı

Tablo 5: Moralı Beşir Ağa'nın Harcamaları ve Servet Analizi (1752) (Toplam tespit edilen harcama: yaklaşık 570,716 esedi guruş).⁷⁷

Kategori	Tutar (guruş)
Mücevher ve Kıymetli Eşyalar	258,197
Gıda ve Bahçe	195,200
İnşaat ve Konut	88,765
Kumaş ve Elbiseler	28,554

⁷⁷ 1750'lerde esedi guruş, Osmanlı piyasasında en güçlü ödeme aracıydı. 1 esedi guruş = 120 akçe civarında değer taşıyordu. 18. yüzyıl ortalarında İstanbul'da bir usta zanaatkarın günlük ücreti yaklaşık 5–7 akçe, yani 0.05–0.06 guruş idi. Bu hesaba göre Beşir Ağa'nın 570.716 guruşluk serveti, dönemin sıradan zanaatkarının yaklaşık 10.000 yıllık emeğine denktir. Karşılaştırma için, aynı dönemde İstanbul'da büyük bir konak inşaatı 30–40.000 guruş civarında iken, Beşir Ağa'nın tek bir "mücevher kuşağı" için 16.000 guruş ödemesi, servet büyüklüğünün ölçüsünü göstermektedir. Aynı fiyat endeksinin 1914'te karşılığı 951.193 guruşa tekabül etmektedir. Bu ise yaklaşık 62.9 kg altın değerine denk gelir. Altının ons fiyatı 1900 USD civarında kabul edildiğinde Moralı Beşir Ağa'nın harcadığı miktar 3.84 milyon USD (120 milyon TL) civarındadır; Şevket Pamuk, *A Monetary History of the Ottoman Empire*, Cambridge University Press, Cambridge 2004, s. 144, 235–241. 1618 tarihli bir sicil kaydı, İstanbul'da orta ölçekli bir evin "üslûb-ı sâbık" üzerine yeniden inşası sırasında masraf kalemlerini, kullanılan yapı malzemelerini ve ölçülerini ayrıntılı şekilde göstermektedir. Bu kayıt, büyük bir evin yeniden inşa maliyetinin 54.809 akçe (yaklaşık 457 esedi guruş) olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Moralı Beşir Ağa'nın 570.716 esedi guruşluk harcama kaydı, böyle bir evin yeniden inşa maliyetinin yaklaşık 1.250 katına eşdeğerdi. Bu kıyaslama, Dârüssaâde Ağalarının olağanüstü servetlerinin dönemin şehir dokusu içinde nasıl bir ayrıcalık ve güç alanı oluşturduğunu çarpıcı biçimde göstermektedir; Yılmaz Karaca ve diğerleri, haz., *İstanbul Kadı Sicilleri: İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1027/M. 1618)*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2010, kayıt 131 [14a-1], cilt 13, 132–33.

HAREMDEN ÇARŞIYA: MORALI BEŞİR AĞA’NIN AVRUPA TÜCCARIYLA EKONOMİK İLİŞKİLERİ VE 18. YÜZYIL İSTANBUL’UNDA LÜKS TÜKETİM

SONUÇ

18. yüzyılda Dârüssaâde Ağası Beşir Ağa, Osmanlı sarayında harem idaresinden sorumlu kişi olmasının yanı sıra elde ettiği ekonomik güç ve nüfuzu sayesinde iktidar dengesinin önemli figürlerinden biri haline gelmiştir. Siyasi kimliği ile birlikte kişisel zevkleri, tüketim tercihleri ve mülkiyet yapısı dönemin maddi kültürünü anlamlandırmada bir portre sunmuştur.

Beşir Ağa’nın muhallefet kayıtları, bu dönemde yaşanan tüketim pratiklerinin Avrupa’daki gibi devrimsel bir özelliğe sahip olmamakla birlikte, imparatorluğun küresel ticaret ağlarına eklenmesiyle oluşan kendine özgü bir maddi kültür değişimine dikkat çekmiştir. Ayrıca Avrupa tüccarlarıyla kurulan yoğun ticari ilişkiler üzerinden saray ve yerel seçkinler etrafında gelişen mücevherat, kumaş, saat, porselen gibi çok sayıda ithal lüks kalemin nasıl temin edildiği hakkında bir fikir sunmuştur. Bununla birlikte yüksek meblağlarla yapılan alışverişin vadeli; bir anlamda da krediye dayalı ve sarraf aracılığıyla işleyen bir ekonomiyle desteklendiğini de ortaya koymuştur. Bu şekilde saraylı seçkinlerin arka planda şekillenen tüketim tercihleri ile Avrupa menşeli lüks malların Osmanlı elit kültürü arasındaki nasıl bir dolaşım sergilediği gösterilmiştir.

Beşir Ağa 18. yüzyılda lüks tüketime dair yerli ve yabancı tüccarlarla yaptığı ticari faaliyetlerin yanı sıra fiziksel mekânların onarım ve inşası için de hayli yüksek tutarlarda harcamalar yapmıştır. Pahalı yapı malzemeleri, ince işçilik gerektiren mimari yapılar ve onların dekorasyonu için işinin ehli ustalar istihdam etmiştir. Çilingirler, çukadarlar, terziler, kuyumcular ve dokumacılar gibi zanaatkâr gruplar, sarayın hem gündelik hem de sembolik ihtiyaçlarını karşılayarak tedarik zincirinde önemli bir görev üstlenmişlerdir. Bu durum, çokkültürlü Osmanlı kent ekonomisinin seçkinlere dayalı bir prestij tüketimi üzerinden nasıl işlediğini ve farklı cemaatlerin bu sistemde nasıl uzmanlaştığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte Beşir Ağa örneği 18. yüzyıl Osmanlı maddi kültürünün ne ölçüde küresel eğilimlerle temas ettiğini ve aynı zamanda bu temasın nasıl yerel kurumlar ve toplumsal yapılar tarafından özgülendirildiğini göstermiştir. Bu itibarla, Osmanlı tüketim kültürünü Batı Avrupa merkezli modellerin ötesinde, kendi bağlamsallığı içinde ele almak hem tarih yazımında tek merkezli yaklaşımları sorgulamak hem de erken modern dünyadaki çeşitliliği kavramak açısından önem arz etmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

From a Eurocentric perspective, the eighteenth century marks the starting point of the “consumer revolution.” During this period, patterns of production, distribution, and consumption in Europe were fundamentally restructured alongside material life and broader social, economic, and cultural transformations—culminating in the emergence of bourgeois society. The rise of global trade networks, supported by colonial expansion, not only introduced commodities such as sugar, tea, coffee, tobacco, and printed cotton into European markets, but also normalized these once-exotic luxuries within daily life, thereby altering domestic routines and social rituals. Thus, the consumer revolution represented not merely an increase in the volume of goods purchased, but a shift in attitudes toward consumption as an expression of identity, taste, and modes of socialization. At the heart of this transformation lay the proliferation of new retail and marketing practices. Shops became increasingly specialized and inviting, while innovations in advertising and print culture generated new desires among broader segments of society. In urban centers, spaces such as arcades and exhibition halls shaped consumer behavior by facilitating browsing and comparison. The ideals and values of the Enlightenment found common ground with the dynamics of this consumer revolution. New forms of consumption redefined social and cultural distinctions, while luxury goods spread more widely across classes. However, this expansion of consumption also provoked anxieties: it was associated with moral decay, wastefulness, the destabilization of traditional hierarchies, and rising social unrest. While the eighteenth century is described in Western Europe as a time of profound transformation in material culture and daily life, forming the foundations of the modern consumer society, it has only to a limited extent been assessed in the context of Ottoman studies. In Ottoman historiography, changes in material culture and consumption patterns have generally been interpreted as part of a broader Westernization process, and thus associated primarily with the nineteenth century. Yet already by the seventeenth century, the Ottoman palace elite in Istanbul exhibited an increasing preference for imported goods—including European luxury textiles, jewelry, clocks, and even household items for daily use.

Methodology

In the Ottoman context, the eighteenth century witnessed notable changes in consumption, particularly among urban elites and the rising ayan families in cities such as Istanbul, Izmir, and Aleppo. The expansion of commercial privileges granted to European merchants, the growing number of capitulations (*ahidnames*) that provided legal and commercial guarantees, and improved access to imported European products such as Venetian glass, English fabrics, and Dutch Delft ceramics in port cities and major markets like Istanbul,

facilitated this transformation. Nonetheless, the dynamics of Ottoman consumption were shaped by institutional and social factors distinct from those in Europe. The palace played a central role in determining tastes and circulating luxury goods. It should also be noted that luxury consumption largely remained confined to palace circles and local elites. One of the defining differences in the Ottoman consumption culture of this century, as compared to Western Europe, was the lack of widespread commercial advertising and consumer credit—factors that had significantly expanded European markets. Instead, the Ottoman commercial domain and mechanisms of luxury consumption retained their personalized nature and reliance on moneychangers (*sarrafs*) well into the nineteenth century. Moreover, whereas the Western European consumer revolution is often interpreted in relation to, and as reinforcing, refined Enlightenment ideals, Ottoman consumption practices were typically framed within concepts of Islamic propriety and social hierarchy. European commodities were generally confined to elite households for private display, and this tendency fed public discourse and historiographical narratives that portrayed palace circles as wasteful and indulgent throughout the first half of the eighteenth century. Therefore, even though Ottoman society did not experience a “consumer revolution” in the same sense or timing as Western Europe, it increasingly participated in a broader early modern material culture that intersected with global transformations. A comparative perspective urges us to decentralize Eurocentric models of consumerism. The Ottoman Empire’s distinct institutional and religious traditions shaped its consumption practices. Extravagant expenditures tied to European trade networks—often funded by public resources and lacking restraint—provoked criticism and backlash from wider segments of society.

Within this framework, the inventory (*muhallefat*) of Chief Black Eunuch Moralı Beşir Ağa, particularly the section documenting his economic transactions through European merchants, consuls, ambassadors, and his moneychanger Yagob, provides a revealing case. It not only illustrates the nature of luxury commodities favored by palace-centered circles in the Istanbul market during the second half of the eighteenth century, but also highlights shared early modern trends and the unique characteristics of the Ottoman experience—challenging simplistic narratives of linear modernization.

Results and Conclusion

This study situates the Ottoman case within the broader discourse of early modern global consumption, using the *muhallefat* (estate inventory) of Moralı Beşir Ağa—Chief Black Eunuch of the Ottoman Imperial Harem—as a focal point. More than a palace official, Beşir Ağa stood at the intersection of courtly power, religious authority, and commercial activity. As one of the most influential figures in the eighteenth-century Ottoman palace, his household inventory offers a rare window into the material culture, consumption habits, and networks of exchange that linked the Ottoman elite to both the Islamic world and emerging global markets.

Beşir Ağa’s wealth, cosmopolitan tastes, and procurement of luxury goods reveal an elite lifestyle shaped not only by Islamic courtly traditions but also by increasing exposure to and selective appropriation of European commodities. His possessions included textiles, furnishings, books, and other goods of diverse geographic origin, suggesting his role as a mediator between tradition and innovation. In this light, the consumption patterns reflected in his estate speak to broader economic and cultural transformations within the Ottoman Empire during a period of intensified commercial and diplomatic entanglements with Europe.

The implications of this study are twofold. First, it calls for a reassessment of Ottoman economic and social life in the eighteenth century by highlighting the active role of imperial elites in shaping and participating in global trade networks. It challenges static portrayals of the Ottoman economy as either isolated or stagnant, instead presenting it as a dynamic participant in the early modern world economy. Second, by analyzing Ottoman sources such as estate inventories—often overlooked in global historiography—it contributes to the decentralization of consumption studies, which have traditionally focused on Western Europe. The case of Beşir Ağa thus demonstrates that forms of elite consumption and material self-fashioning were not unique to the West but were also integral to non-Western imperial contexts.

In sum, while the Ottoman Empire may not have experienced a “consumer revolution” identical to that of eighteenth-century Britain or France, it nevertheless witnessed a transformation in patterns of consumption, taste, and identity formation. Figures like Beşir Ağa exemplify how luxury, status, and cross-cultural interaction became central to the political and social fabric of the empire. This study ultimately underscores the value of incorporating Ottoman documentary evidence into comparative analyses of early modern consumption, offering a richer and more globally inclusive understanding of material life.

KAYNAKÇA

D.BŞM.MHF.d., 12602, 8 Ramazan 1165/20 Temmuz 1752.

HAREMDEN ÇARŞIYA: MORALI BEŞİR AĞA'NIN AVRUPA TÛCCARIYLA EKONOMİK İLİŞKİLERİ VE 18. YÛZYIL İSTANBUL'UNDA LÛKS TÛKETİM

ABOU-EL-HAJ, Rifa'at Ali, *Formation of the Modern State: The Ottoman Empire, Sixteenth to Eighteenth Centuries*, Syracuse University Press, Syracuse, 2005.

AHMED, Resmi Efendi, *Hamîletü'l-Küberâ*, haz. Ahmet Nezih Turan, İstanbul 2000.

AKSAN, Virginia H., *Ottoman Wars 1700–1870: An Empire Besieged*, Pearson/Longman, Harlow, 2007.

ALTINDAĞ, Ûlkü, “Dârüssaâde”, *DİA*, C. 9, 1994, s. 1-3.

ARTAN, Tûlay, “Terekeler Işığında 18. YÛzyıl Ortasında Eyüp'te Yaşam Tarzı ve Standartlarına Bir Bakış: Orta Halliliğın Aynası”, *18. YÛzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, Ed. Tûlay Artan, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1998.

AYCİBİN, Zeynep, “Sultan I. Mahmud ve Dârüssaâde Ağası Morali Beşir Ağa”, *Gölgelenen Sultan Unutulan Yıllar I. Mahmud ve Dönemi (1730-1754)*, C. I, haz. Hatice Aynur, Dergâh Yay., İstanbul 2020, s.72-89.

BOZKURT, Fatih, *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddi Kùltüründe Değışim (1785-1875 İstanbul Örneğı)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya 2011.

ELDEM, Edhem, “İstanbul: From Imperial to Peripheralized Capital”, *The Ottoman City between East and West: Aleppo, Izmir, and Istanbul*, Ed. Edhem Eldem, Daniel Goffman, and Bruce Masters, Cambridge University Press, Cambridge 1999, s. 135-206.

EXERTZOGLOU, Haris, “The Cultural Uses of Consumption: Negotiating Class, Gender and Nation in the Ottoman Urban Centers During the 19th Century”, *International Journal of Middle East Studies*. 35(1), 2003, s. 77-101.

FAROQHİ, Suraiya, *Subjects of the Sultan: Culture and Daily Life in the Ottoman Empire*, I.B. Tauris, Londra 2005.

FLACHAT, Jean-Claude, *Observations Sur Le Commerce Et Sur Les Arts D'une Partie De L'Europe, De L'Asie, De L'Afrique, Et Même Des Indes Orientales*, II, Lyon 1766.

FRIERSON, Elizabeth B. “Cheap and Easy: The Creation of Consumer Culture in Late Ottoman Society”, Donald Quataert (Ed.), *Consumption Studies and the History of the Ottoman Empire 1550-1922*, State University of New York Press, New York 2000.

GÖÇEK, Fatma Müge, *Rise of the Bourgeoisie, Demise of Empire: Ottoman Westernization and Social Change*, Oxford University Press, New York 1996.

GREGORY, Clark, *The Consumer Revolution: Turning Point in Human History, or Statistical Artifact?*, SSRN, 2010, s. 1-21.

HATHAWAY, Jane, *Beşir Ağa: Osmanlı Hareminin Baş Hadım Ağası*, çev. Ahmet Fethi Yıldırım, Vakıf Bank Kùltür Yay., İstanbul 2021.

HATHAWAY, Jane, *Dârüssaâde Ağası Osmanlı Sarayında Afrikalı Bir Güç Odağı*, Türkiye İş Bankası Kùltür Yay., İstanbul 2022.

İZZİ, Süleyman Efendi, *İzzî Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları:119, İstanbul 2019.

JOHN, Brewer and Roy Porter, *Consumption and the World of Goods*, Routledge, London 1993.

KARABABA, Eminegöl, *Origins of a Consumer Culture in an Early Modern Context: Ottoman Bursa*, Bilkent Üniversitesi, (Yayımlanmamış Doktora tezi), Ankara 2006.

KARACA Yılmaz ve diğeri, haz., *İstanbul Kadı Sicilleri: İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1027/M. 1618)*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kùltür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2010.

KEYDER, Çağlar, *State and Class in Turkey: A Study of Capitalist Development*, Verso, London 1987.

MCKENDRICK, Neil, Brewer, John, Plumb, J. H., *The Birth of a Consumer Society: The Commercialization of Eighteenth-Century England*, Europa, London 1982.

NECİPOĞLU, Gülru, *15. ve 16. YÛzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören ve İktidar*, çev. Ruşen Sezer, YKY. İstanbul 2007.

NEUMANN, Christoph K., “Birey Olmanın Alâmeti Olarak Tüketim Kalıpları: 18. Yüzyıl Osmanlı Meta Evreninden Örnek Vakalar”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, 2009, S. 8, s. 7-47.

ÖZCAN, Abdülkadir, “Beşir Ağa, Morali”, *DİA*, C.5, İstanbul 1992, s. 555-556.

PAMUK, Şevket, *A Monetary History of the Ottoman Empire*, Cambridge University Press, Cambridge 2004.

PAMUK, Şevket, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

PEIRCE, Leslie P., *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu’nda Hükümrânlık ve Kadınlar*, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul 2002.

TOLEDANO, Ehud R., “The Imperial Eunuchs of Istanbul: From Africa to the Heart of Islam”, *Middle Eastern Studies*, 20/3, 1984, s. 379-390.

QUATAERT, Donald, *Consumption Studies and the History of the Ottoman Empire, 1550–1922: An Introduction*, SUNY Press, New York 2000.

SÜREYYA, Mehmed, *Sicill-i Osmanî*, C. 2, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996, s. 371.

Şem’ânîzâde Fındıklı Süleyman Efendi *Tarihi Mür’î’t-Tevârih*, C. 1, haz. Münir Aktepe, İstanbul 1976.

TANINDI, Zeren, “Topkapı Sarayı’nın Ağaları ve Kitapları”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 3, 2002, s. 41-56.

TURAN, Ahmet Nezihi, “Mahremiyetin Muhafızları Dârüssaâde Ağaları”, *Osmanlı Araştırmaları*, C.19, S. 19, İstanbul 1999, s.123-148.

TOPRAK, Zafer, *İttihat-Terakki ve Devletçilik: Türkiye’de Ekonomi ve Toplum (1908-1950)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1995.

ULUÇAY, Çağatay, *Harem II*, TTK, Ankara 2001.

UNAT, Faik Reşit, *173,0 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser: Abdi Tarihi*, TTK, Ankara 2020.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*, TTK, Ankara 2014.

 GTTAD	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>

**HAREMDEN ÇARŞIYA: MORALI BEŞİR AĞA’NIN AVRUPA TÛCCARIYLA EKONOMİK
İLİŞKİLERİ VE 18. YÛZYIL İSTANBUL’UNDA LÛKS TÛKETİM**